

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ มิใช่ทฤษฎีหรือหลักการทางเศรษฐศาสตร์โดยตรง หากแต่เป็นวิถีทางการดำรงชีวิตที่ดีงามของชนชาวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะที่ต้องเผชิญกับวิกฤตอันเนื่องมาจากลัทธิบริโภคนิยม และกระแสวัตถุนิยมของระบบทุนนิยมในเศรษฐกิจกระแสหลักของประเทศไทย อีกทั้งยังสามารถประยุกต์ใช้ได้กับทั้งเกษตรกร ชาวนา ชาวไร่ และบุคคลทุกสาขาอาชีพทั้งในเมืองและชนบท ซึ่งผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยเรื่อง “การศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริกับการพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนา” โดยแยกกล่าวตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ดังต่อไปนี้

1. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการ ใดๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (ผอญ คำชูสังข์, 2550: 50)

อย่างไรก็ตามหากจะพิจารณาถึงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริกับทฤษฎีใหม่มีเกี่ยวเนื่องความสัมพันธ์คือทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 จัดเป็นเศรษฐกิจแบบพื้นฐานมีจุดมุ่งหมาย

หลักคือให้มีความพอเพียงสำหรับเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่ชีวิตที่ประหยัด ส่วนทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 และขั้นที่ 3 จัดเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้ามีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพของชุมชน สังคม และประเทศชาติอย่างยั่งยืน ให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริและทฤษฎีใหม่ เป็นรูปแบบใหม่เกี่ยวกับการเกษตรซึ่งสามารถปฏิบัติได้จริงในการบริหารจัดการทรัพยากร ในหลักการของการพึ่งพาตนเองมากกว่าที่จะพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกและอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ที่ปฏิบัติตาม นักเศรษฐศาสตร์เชื่อว่าเศรษฐกิจที่มั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสิ่งของสำหรับบริโภคจะนำสันติภาพและความผาสุกมาสู่ประเทศชาติ หมายความว่าตราบใดที่ความต้องการทางเศรษฐกิจของประชาชนได้รับการตอบสนองก็จะพอใจและมีความสุข สันติภาพก็บังเกิดและหมายรวมไปถึงปัญหาด้านคุณธรรมในสังคมจะได้รับการแก้ไขด้วยระบบเศรษฐกิจที่มั่นคง ประเทศไทยเป็นประเทศที่กำลังพัฒนาประชากรส่วนใหญ่ทำการเกษตรดูเหมือนว่าอยู่ในขั้นดีและถูกจัดอยู่ในเสือรุ่งแห่งเอเชียแต่น่าสลดใจที่แค่เสือป่วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำให้คนไทยใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายมีความต้องการน้อย สร้างเศรษฐกิจแบบพอเพียงด้วยการพึ่งตนเองจะได้ไม่ต้องเผชิญกับภัยที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจ (ผจญ คำชูสังข์ 2550: 53)

จะเห็นได้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ประสานสอดคล้องอย่างแนบแน่นอยู่กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักธรรมที่ว่าด้วย ทางสายกลาง หรือ “มัชฌิมาปฏิปทา” ซึ่งเป็นการเดินสายกลางในระดับจริยธรรมหรือโลกียธรรมด้วยวิถีแห่งพุทธ ตราบเท่าที่ยังไปไม่ถึงระดับปรมัตถ์หรือโลกุตระธรรมโดยการพัฒนาปัญญา ให้รู้เท่าทันความเป็นไปของชีวิตและโลก

2. การพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนา

การพัฒนาของพระพุทธเจ้าทรงมุ่งเน้นที่การพัฒนาจิตเป็นสำคัญ พระพุทธเจ้าตรัสถึงลักษณะของจิตว่า “จิตที่คืนรน กวัดแกว่ง รักษายาก ห้ามยาก ผู้มีปัญญาสามารถควบคุมให้ตรงได้ เหมือนช่างศรดัดลูกศร” และทรงแสดงลักษณะจิตว่า คือธรรมชาติที่รู้อารมณ์ หรือธรรมชาติที่ทำหน้าที่ เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น รู้รส รู้สีกต่อการสัมผัสถูกต้องทางกายและรู้สึกนึกคิดทางใจ จิตนี้ไม่ว่าจะเกิดขึ้นกับใครย่อมมีอารมณ์เป็นลักษณะเหมือนกันทั้งสิ้น การพัฒนา คือกระบวนการทำให้เจริญก้าวหน้าหรือการเปลี่ยนแปลงไปสู่ทิศทางที่ดี การพัฒนาตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนาตรงกับคำว่า “ภาวนา” คือการทำให้เจริญอกงาม พระพุทธศาสนาแบ่งการพัฒนาออกเป็น 4 ประการดังนี้

1. กายภาวนา (Physical development) เป็นการฝึกอบรมกาย การพัฒนาร่างกายให้รู้จักคิดต่อเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพทั้งหลายในทางเกื้อกูลเป็นคุณ ไม่เกิดโทษ รู้จักรับโภชนาการ 4 (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค) ได้ตรงตามคุณค่าที่แท้จริง

2. ศิลภาวนา (Social development) เป็นการฝึกอบรมด้านพฤติกรรม และพัฒนาสังคม เป็นการพัฒนาด้านกายและวาจาให้มีพฤติกรรมทางสังคมไม่เบียดเบียนหรือก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่น มีความสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่นอย่างเหมาะสม

3. จิตภาวนา (Emotional development) เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจ การพัฒนาบุคคลให้มีจิตที่สมบูรณ์ประกอบด้วย คุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพจิตที่ดีพระพุทธศาสนากล่าวถึงการฝึกอบรมจิตให้มีคุณสมบัติครบ 3 ด้านคือ

3.1 คุณภาพจิต คือมีคุณธรรมต่าง ๆ เสริมสร้างจิตใจให้ตั้งงามเป็นจิตใจที่สูงประณีตมีความเมตตา มีความเป็นมิตร ปราศจากประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น

3.2 สมรรถภาพจิต หรือความสามารถของจิต เช่นความมีสติดี มีสมาธิแน่นแน่ว คือมีความเด็ดเดี่ยวต่อความมุ่งหมาย มีความหนักแน่นมั่นคง ที่จะทำให้ได้ผลงานที่สมบูรณ์

3.3 สุขภาพจิต คือจิตที่มีสุขภาพดี เป็นสุข สดชื่น ร่าเริง เบิกบานปลอดโปร่ง มีปีติ เิบอิ่มใจ มีความผ่อนคลายไม่ขุ่นมัว

4. ปัญญาภาวนา (Wisdom development) เป็นการฝึกอบรมด้าน การพัฒนาบุคคลให้รู้จักคิดพิจารณา วินิจฉัย แก้ไขปัญหา และดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญา เข้าใจเหตุผล มองทุกสิ่งไปตามเหตุและปัจจัย

การฝึกจิตอบรมจิตให้พบกับความสงบอย่างแท้จริง เราจะต้องรู้จัก คำว่า “ปล่อยวาง” ถ้าเราจะฝึกจิตให้เกิดความสงบได้นั้นเราต้องทำอย่างต่อเนื่องหรือที่เราเรียกว่า สันตติ ซึ่งแปลว่า ความสืบทอด ต่อเนื่อง ย่อมต้องอาศัยเวลาในการฝึกฝนต้องใช้วิธีการ “ภาวนา” ซึ่งแปลว่า การบริกรรม คือการท่องบ่น อยู่บ่อยๆ อย่างต่อเนื่องตลอดเวลาเรียกว่าสมถกรรมฐานคือที่ตั้งแห่งการงาน คำว่า สมถะ แปลง่ายๆ ว่าความสงบแต่ที่ใช้ทั่วไปหมายถึงวิธีทำใจให้สงบวิปัสสนากรรมฐานนั้น เป็นอุบายในการใช้ปัญญาอาศัยหลักการพิจารณาให้ถูกต้องตามสภาพของความเป็นจริงเป็นภูมิธรรมชั้นสูง ในการคิดปัญหาต่างๆ ด้วยปัญญา

พระพุทธเจ้าตรัส “สมาธิที่มีศีลอบรมแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่สมาธิอบรมแล้วย่อมมีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาบ่มรอบแล้วย่อมหลุดพ้นโดยชอบจากอาสวะทั้งหลายคือ กามาสวะ ภาวาสวะ อวิชชาสวะ” และประโยชน์ที่เกื้อกูลแก่ท่านที่ได้บรรลุจุดหมายของสมาธิ การฝึกสมาธิจิตให้มั่นคง แน่วแน่ นิ่งและสงบเป็นอย่างดีหรือที่เรียกว่าจิตเป็นสมาธิจะได้รับประสิทธิผลมากมาย ทำให้เป็นผู้มีจิตใจและมีบุคลิก ลักษณะเข้มแข็งหนักแน่น มั่นคง สงบ เขือกเย็น สุภาพ นุ่มนวล สดชื่น ผ่องใส กระฉับกระเฉงกระปรี้กระเปร่า เบิกบานงามสง่า มีเมตตากรุณา รู้จักตนเองและผู้อื่นตามความเป็นจริง เตรียมจิตให้พร้อมและง่ายแก่การปลูกฝังคุณธรรมต่าง ๆ และเสริมสร้างนิสัยที่ดี รู้จักทำใจให้สงบและสะกดยับยั้งผ่อนเบาความทุกข์ที่เกิดขึ้นในใจได้ หรือปัจจุบันเรียกว่ามีความมั่นคงทางอารมณ์ และมีภูมิคุ้มกันโรคทางจิต

ในเมื่อความต้องการทางเศรษฐกิจและการสนองความต้องการเหล่านั้นล้วนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกิเลสของมนุษย์ที่ไร้ขอบเขต หากไม่ควบคุมมันไว้เสียบ้างก็จะถูกกิเลสครอบงำ นอกเหนือจากวัตถุสิ่งของแล้วมนุษย์ยังปรารถนาที่จะมีชื่อเสียงเกียรติยศ ฐานะทางสังคม อำนาจ ความสุขทางเนื้อหนัง เป็นต้น เมื่อความปรารถนาเป็นไปตามธรรมชาติก็จะไม่เกิดปัญหามากนัก แต่ถ้าความปรารถนาที่นอกเหนือธรรมชาติเป็นไปตามกิเลสก็จะเป็นภัยเป็นอุปสรรค จึงต้องมีการควบคุมความปรารถนา สำหรับคนที่ควบคุมความอยากอันไม่น่าพึงปรารถนาและเกินพอดีของตน จำเป็นต้องใช้วิธีที่สองและเป็นวิธีที่สำคัญที่สุด ซึ่งเรียกว่าความรู้แจ้งทางจิตวิญญาณ ในกระบวนการพัฒนาจิตทางพระพุทธศาสนาพบว่า มีหลายวิธีที่จะพัฒนาให้จิตเจริญก้าวหน้าเพื่อพบกันสันติสุข ในการพัฒนาดังนั้นสิ่งสำคัญที่จะขาดไม่ได้เลยคือต้องทราบว่าผู้ที่พัฒนานั้นมีจิตอย่างไรในพระพุทธศาสนากล่าวถึงจิตหกประการเท่านั้น ซึ่งในการพัฒนาจิตต้องเข้าใจจิตเหล่านี้เสียก่อนแล้วจึงพัฒนาไปที่ละขั้นตอนโดยพัฒนาจากชั้นหยาบสู่ชั้นละเอียด เริ่มตั้งแต่ยังไม่รู้ในจิตต่าง ๆ เมื่อได้เรียนรู้การพัฒนาทางจิตด้วยหลักการให้ทาน รักษา ศีล และเจริญภาวนา อันเป็นเบื้องต้น

3. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริกับการพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนา

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริกับการพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนาทั้งสองนั้นอยู่ที่ความจักพอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภมาก และไม่เบียดเบียนคนอื่นรวมถึงวิถีคิดและวิถีชีวิตที่มีสันโดษ โดยไม่ให้ความสำคัญแก่เรื่องของวัตถุนิยมแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริกับการพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนาต่างประกอบด้วยโครงสร้างใหญ่ที่สำคัญเหมือนกันคือ โครงสร้างด้านวัตถุนิยม กับด้านจิตวิสัย ที่ต้องอยู่ในจุดที่พอเพียงเมื่อจิตได้พัฒนาถึงที่สุดแล้วย่อมจะไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

กล่าวสั้น ๆ คือเศรษฐกิจที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ตามสมควรแก่สภาพ มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ในด้านการผลิตก็ผลิตให้พอเพียงที่จะเลี้ยงตนเลี้ยงครอบครัวให้มีอยู่มีกินมีความสุขตามฐานะแห่งตน ความพอเพียงและพอดีเป็นฐานเบื้องต้นก่อนที่จะขยายไปสู่การพัฒนาที่เป็น “สัมมาพัฒนา” ที่ยั่งยืนตามลำดับขั้นทางด้านเศรษฐกิจและทางด้านจิตใจ ซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญของร่างกาย ถ้าจิตไม่ปกติแม้จะมีเศรษฐกิจสักเพียงใด สังคมนั้นก็จะมีปัญหาตามมา คือคนเป็นโรคจิตตามมา ดังนั้นหลักพุทธธรรมเน้นที่หลักไตรสิกขาหรือหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลาง เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้มนุษย์มีความเมตตา กรุณา มีความละเอียดอ่อนบอบบ มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีสมาธิ มีความรู้ความเข้าใจในสรรพสิ่งที่เป็นไปตามกระบวนการตามธรรมชาติ ไม่โลภ ไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตและธรรมชาติ ซึ่งในมรรคมีองค์ 8 ประการ สามารถจำแนกเป็น ศีล สมาธิ และปัญญา

ผจญ คำฐสังข์ (2550:1 7) กล่าวว่า ความต้องการของคนนี้แหละทำให้เกิดเศรษฐกิจขึ้น แต่ความต้องการของคนมี 2 อย่าง คือ 1. ความต้องการที่ไม่มีขอบเขตหรือไม่จำกัดได้แก่ความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอตนซึ่งจัดเป็นด้านหาฝ่ายชั่ว 2. ความต้องการที่มีขอบเขตหรือจำกัดได้แก่ความต้องการคุณภาพชีวิตซึ่งจัดเป็นฝ่ายอันดีหรือฝ่ายดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริยุทธศาสตร์ในทางเศรษฐกิจทรงเสนอปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ความพอมีพอกิน พอใช้ ประหยัดระมัดระวังแต่ถูกหลักวิชา ถือหลักส่งเสริมความเจริญแบบค่อยเป็นค่อยไป ดำเนินชีวิตในทางสายกลางเป็นข้อปฏิบัติไม่หย่อนจนเกินไปและไม่ถึงจนเกินเหตุเป็นทางแห่งปัญญาที่จะทำให้ถึงจุดหมาย คือความดับทุกข์หรือความหลุดพ้นเป็นอิสระได้แก่มรรคมีองค์ 8 มีสัมมาทิฐิเป็นต้น บุคคลที่ดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ขาดไม่ได้คือความเป็นผู้รู้จักประมาณหรือ โภชนมัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณในการบริโภค รู้จักกิน รู้จักใช้สอยด้วยปัญญาที่ตื่นตัวอยู่เสมอ และบำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา พัฒนาชีวิตด้วยการเรียนรู้ให้เจริญก้าวหน้าทำประโยชน์สู่แก่ตนเองและ สติเป็นเรื่องของจิตเป็นองค์ประกอบสำคัญในการฝึกจิต จัดอยู่ฝ่ายสมาธิ เมื่อมีสติแล้วปัญญาพิจารณาความเป็นจริงในเรื่องต่าง ๆ พิจารณาให้เข้าใจในความหมายของการกิน จากนั้นต้องควบคุมจิตใจให้จดจำแนกไปในทางที่ถูกตามที่ปัญญาบอก เพื่อให้เกิดความพอดี ตอนนี้ถือว่าเป็นการฝึกจิต ทำให้เกิดคุณภาพชีวิต ทำให้มีความสุขใจอิ่มใจซึ่งเกิดจากกระบวนการพัฒนาจิตเป็นการใช้ชีวิตอยู่ในทางสายกลาง ประกอบด้วยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งมรรคข้อแรกสำคัญที่สุด เพราะเป็นตัวกำหนดความคิดหรือการกระทำ ถ้าคิดในทางที่ถูกต้องการกระทำก็จะออกมาอย่างถูกต้อง หากมีความเห็นผิดก็จะนำไปสู่ผลที่น่าเศร้า นำไปสู่ผลที่คาดไม่ถึง ดังนั้นเราจำเป็นต้องมีสัมมาทิฐิ คือความเห็นที่ถูกต้อง และการสร้างสัมมาทิฐินั้นประการแรกที่สุดจิตต้องสงบมีสติซึ่งพัฒนาสติด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามลำดับอย่างต่อเนื่อง เมื่อจิตสงบปัญญาก็จะผุดขึ้น การพัฒนาสติทำให้บุคคลพร้อมในทุกสถานการณ์เพราะมันเป็นการปูทางสำหรับจิตให้อยู่ในภาวะที่สงบพร้อมสร้างความเห็นและความคิดที่ถูกต้องให้เกิดขึ้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาจากรากฐานของทางสายกลาง

(มัชฌิมาปฎิปปทา) เป็นเศรษฐกิจแนวพุทธซึ่งมีฐานมาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่สอนในเรื่อง การพึ่งตนเอง อุดาหิ อุดกโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน เป็นการประพฤติเพื่อความเกื้อกูลและ ความสุขในชีวิตปัจจุบันที่เรียกว่า “ทิฐธัมมิกัตถประโยชน์ คือประโยชน์ในปัจจุบัน 4 อย่าง” เป็นการ ช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจระดับบุคคลได้ดี คือ 1. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหาในทางที่ถูกต้อง 2. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการเก็บรักษา 3. กัลยาณมิตตา ความมีเพื่อนเป็นคนดีไม่คบคนชั่ว 4. สมชีวิตาเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หาได้ ในสังคาลสูตรกล่าวถึงวิธีการแบ่งทรัพย์ ออกเป็น 4 ส่วน คือสำหรับใช้จ่ายบริโภค 1 ส่วนสำหรับการลงทุนประกอบกิจการงาน 2 ส่วน และเก็บไว้ในคราวจำเป็น 1 ส่วน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริยุทธศาสตร์ในทางเศรษฐกิจ ทรงเสนอปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ความพอมีพอกิน พอใช้ ประหยัดมัธยัสถ์แต่ถูกหลักวิชา ถือหลักส่งเสริมความเจริญแบบค่อยเป็นค่อยไป ดำเนินชีวิตในทาง สายกลาง เป็นข้อปฏิบัติไม่หย่อนจนเกินไปและไม่ถึงจนเกินเหตุเป็นทางแห่งปัญญาที่จะทำให้ถึงจุดหมาย คือความดับทุกข์หรือความหลุดพ้นเป็นอิสระได้แก่มรรคมีองค์ 8 มีสัมมาทิฐิเป็นต้น บุคคลที่ดำเนิน ชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ขาดไม่ได้คือความเป็นผู้รู้จักประมาณหรือมัตตัญญูตา ดำเนินชีวิต อยู่ในทางสายกลาง คือความพอดีพอเหมาะ เช่น รู้จักประมาณในการแสวงหา รู้จักประมาณในการ ใช้จ่าย และมีความสันโดษในปัจจุบัน 4 ตามมีตามได้ สันโดษแต่ต้องเป็นสันโดษเพื่อทำคือเพื่อออม เวลาออมแรงและความคิดไว้ทำกิจหน้าที่ หมายความว่า สันโดษเพื่อเตรียมตัวให้พร้อมที่จะระดมเวลา แรงงาน ความคิด อุทิศให้แก่ความเพียรพยายามก้าวหน้าในการเล่าเรียนศึกษา ทำหน้าที่สร้างสรรค์สิ่ง ที่ดีงามเป็นประโยชน์ พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่าให้สันโดษในวัตถุแต่ไม่ให้สันโดษในกุศลธรรม การไม่อึด ไม่พอใจในกุศลธรรมสิ่งที่ดีงาม ต้องบำเพ็ญให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นเรื่อยไปจนกว่าจะบรรลุเป้าหมาย

กล่าวโดยสรุป “มัชฌิมาปฎิปปทา” หรือ “ทางสายกลาง” เป็นรากฐานสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงตามแนวพระราชดำริ ไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ใด “ความพออยู่ - พอกิน” “พอเพียงและพอดี” นั้น เป็นปรัชญาการดำเนินชีวิตที่มีความลึกซึ้ง เป็นปัญญาอันเฉียบคมที่ได้พระราชทานไว้เพื่อเป็นแนว ทางแก้ไขและบรรเทาปัญหาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมี ความหมายว่าความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภ และไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นเป็นเศรษฐกิจที่มีจริยธรรม กำกับมีความเป็น “มัชฌิมาปฎิปปทา” คือหลักธรรมสำคัญแห่งพระพุทธศาสนาและเป็นหลักแห่งการดำรง อยู่ของชีวิตชาวไทย

อภิปรายผล

จากข้อสรุปผลการวิจัยชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริและการพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนาซึ่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ทรงนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับเหตุการณ์และยุคสมัยที่มีความเจริญทางด้านวัตถุซึ่งเป็นการเจริญทางด้านบริโภคนิยมเกินประมาณไม่มีขอบเขตทำให้บุคคลแสวงหาซึ่งวัตถุและตกเป็นทาสของการบริโภคนิยมเกินเหตุ การแสวงหาวัตถุเพื่อดำรงชีวิตเมื่อกำหนดด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและหลักไตรสิกขาจึงทำให้ชีวิตมนุษย์สมบูรณ์พื้นฐานแห่งสัมมาอาชีวะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริกับการพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนาได้สังเคราะห์และกลั่นกรองจากพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งได้พระราชทานไว้ในโอกาสต่างๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่ได้ซึ่งมีอยู่ 2 ส่วนด้วยกัน คือหนึ่งเพื่อให้สมดุลทั้งด้านวัตถุ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม สองเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ และเพื่อให้พร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตามเป้าหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจได้อย่างมีความสุข ซึ่งการที่เศรษฐกิจพอเพียงทำให้มนุษย์มีความสุขได้นั้น ผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ในระบบนี้ย่อมรู้จักพอ มีจุดจบของความต้องการทางเศรษฐกิจ ซึ่งผู้รู้จักพอย่อมมีความสุขกว่าผู้ที่ค้ำรันทุนทุราลัยไม่รู้จักพอ จึงมีอิสรภาพทางเศรษฐกิจ ซึ่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเป็นทางเลือกของคนในสังคมที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจจากระบบเศรษฐกิจการตลาด สังคมที่มีทางเลือกให้ประชาชนได้เลือกใช้ชีวิตได้หลากหลายเป็นสังคมที่มีอิสรภาพ หากไม่มีทางเลือกให้ประชาชนถูกบังคับให้ชีวิตอยู่ในรูปแบบเดียว ย่อมไม่เป็นธรรมแก่นมนุษย์ที่มีความต้องการหลากหลายที่ไม่เหมือนกัน

อย่างไรก็ตามกระบวนการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ที่มีขั้นตอน คือการผลิต การบริโภค และการแลกเปลี่ยนซื้อขาย โดยมีการผลิตภายใต้การพึ่งตนเองภายใต้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สมดุลพึ่งพาปัจจัยภายใน ใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาที่มีอยู่เป็นหลัก พึ่งพาปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด ด้านการบริโภค มีเป้าหมายหลักคือพออยู่พอกิน มีความสมดุลระหว่างความต้องการบริโภคกับกระบวนการผลิต ยึดหลักการเช่นที่ว่า ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก มีความสำนึกในคุณค่ามากกว่าปริมาณ ด้านการแลกเปลี่ยนซื้อขาย เป็นกิจกรรมที่มีความเกื้อกูล มีเมตตาช่วยเหลือเอื้อเฟื้อไม่หวังผลกำไรเกินพอดี แต่หวังประโยชน์สุขและซื้อขายอย่างยุติธรรม ด้านการ

จัดการผลผลิตมีกระบวนการสร้างเครือข่ายที่ประสานความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่ายสร้างความมั่นคงเข้มแข็งแก่ชีวิตและสังคม ให้ได้รับประโยชน์สุขอย่างยั่งยืน กระบวนการของเศรษฐกิจแนวพุทธคือมีกิจกรรมการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนซื้อขายและการจัดสรรผลผลิตที่เป็นพลวัตไม่หยุดนิ่งปรับตัวทันของคนที่เห็นความสำคัญของความสุขด้านจิตใจมากกว่าความสุขที่มีเหตุมาจากวัตถุนิยมมุ่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองให้สามารถพึ่งตนเองให้ได้

จากผลการศึกษาข้างต้นชี้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริกับการพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับหลักพุทธธรรม ซึ่งผู้วิจัยได้พยายามสืบค้นว่าอะไรคือจุดหมายสูงสุดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและอะไรคือจุดหมายสูงสุดของการพัฒนาจิตซึ่งทั้งสองประการมีความสัมพันธ์ในองค์ธรรมระดับไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา ดังนี้

ระดับศีล คือเริ่มต้นจากความรู้รอบระมัดระวัง เป็นความรู้ในทางโลกทางวัตถุเพื่อการดำรงอยู่เพื่อการประกอบอาชีพ ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตคอยกำกับ ซึ่งเป็นเรื่องของกายและวาจา เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่ปรากฏภายนอกทำให้เกิดความพอประมาณ ไม่โลภมากหรือไม่ขี้เงินทำให้ตัวเองและผู้อื่นเดือดร้อนส่งผลให้ถึงที่หมายในความสมดุลมีฐานะมั่นคงไม่เอนเอียงไปทางใดทางหนึ่งเกิดความสุกความเจริญทางกายพร้อมที่จะพัฒนาสูงขึ้นที่สูงขึ้นไปในระดับจิต

ระดับสมาธิ คือเริ่มจากการมีสติสัมปชัญญะระลึกรู้ตัวอยู่ตลอดเวลา ด้วยความเพียรที่มีลักษณะกล้าแข็งไม่ขาดสาย มีความหนักแน่นอดทน ไม่ท้อถอย จนทำให้เกิดการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงและเป็นเกราะกำบังมิให้เลวร้ายภายนอกเข้ามากระทบกับสิ่งดี ๆ ภายในคือจิตใจ ซึ่งเป็นความเจริญองกามทางจิตใจที่พร้อมจะแผ่ขยายความดีงามจากภายในให้แก่ผู้อื่นโดยปราศจากอคติและเงื่อนไขทั้งปวง

ระดับปัญญา คือเริ่มจากมีปัญญารู้ชัดและความรู้แจ้งทั้งในทางโลกและทางธรรมเป็นการพิจารณาถ้อยแถลงสิ่งต่างๆ ด้วยความรอบคอบระมัดระวังปราศจากอคติและกิเลสครอบงำ เพื่อให้ได้มาซึ่งเหตุผลที่ถูกต้องส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เห็นและเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างได้อย่างชัดเจน เกิดความรู้แจ้งเห็นความจริงของโลกตามธรรมชาติอย่างถูกต้อง

การดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินั้นคือการดำเนินชีวิตตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญานั้นเอง ด้วยเหตุนี้จุดหมายสูงสุดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริกับการพัฒนาจิตในพระพุทธศาสนา ตามที่บุคคลพึงได้รับจากการปฏิบัติ

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือบุคคลที่มีการพัฒนาสูงสุดจะมีคุณสมบัติ 3 ประการคือ มีความรู้แจ้งอย่างสูงสุด มีความกรุณาต่อผู้อื่นอย่างสูงสุด และมีความสุขอย่างสูงสุด บุคคลที่เป็นตัวอย่างแห่งการพัฒนาสูงสุดในทัศนะของชาวพุทธได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอริยสาวกซึ่งองค์คุณของพระพุทธเจ้าตามที่ได้ศึกษานั้น เรียกว่าพระคุณหรือคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าประกอบด้วยหลัก 3 ประการ คือพระปัญญาคุณ คือความรู้แจ้งอย่างสูงสุด พระกรุณาคุณ คือมีความกรุณาต่อผู้อื่นอย่างสูงสุด และพระวิสุทธิคุณ คือมีความสุขอย่างสูงสุดได้แก่การหลุดพ้นจากความทุกข์ บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งปวง

ข้อเสนอแนะ

ผลของการศึกษาวิจัยวิทยานิพนธ์ในเชิงคุณภาพฉบับนี้ ปรากฏผลสรุปเป็นข้อเสนอแนะจากผลการวิจัยศึกษาเป็นภาพรวมเพื่อให้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริกับการพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนาสามารถมองเห็นอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้บรรลุถึงผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดเป็นลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ในระดับบุคคลและครัวเรือนยึดหลักทางสายกลางในการดำรงวิถีชีวิต คือมีความพอเพียงพอประมาณอย่างมีเหตุผล มีปัญญา มีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันโลก
2. ยึดมั่นในหลักพระพุทธธรรมในการประพฤติก่อมีศีลธรรมไม่โลภ ไม่เบียดเบียน สันโดษ และให้คุณค่าต่อการพัฒนาภายใน คือจิตใจมากกว่าภายนอก คือวัตถุ
3. สร้างรากฐานความมั่นคงแข็งแรงในชุมชนตามหลักพระพุทธศาสนาและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ
4. สร้างอุดมการณ์แห่งชาวพุทธและการดำเนินชีวิตของชาวพุทธที่มุ่งเน้นความสุข หลีกเลียงการแข่งขันที่กระตุ้นให้เกิดกิเลสและความโลภ ที่ตรงกันข้ามกับวิถีพุทธ
5. ให้องค์กรภาครัฐทุกระดับนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเป็นหลักและแนวทางในการวางแผนปฏิบัติให้สอดคล้องต้องกันเป็นเครือข่ายทั้งประเทศ

6. สร้างกระบวนการทัศน์และค่านิยมให้คนในชาติเดินทางสายกลางตามหลักพระพุทธศาสนา สามารถพึ่งตนเองมีภูมิคุ้มกันและมีอิสรภาพจากกระแสโลกาภิวัตน์ วัตถุนิยมและบริโภคนิยมจากภายนอก

7. เติบโตและฟื้นฟูค่านิยมและคุณค่าที่ดีในสังคมไทยโดยมุ่งเน้นให้สังคมให้เป็นสังคมคุณภาพ มีคุณภาพมีคุณธรรมและจริยธรรม เป็นสังคมที่มีความรับผิดชอบตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

8. สถาบันหรือหน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง และสถาบันหรือหน่วยงานของภาคเอกชน หรือภาคราชการที่มีความรู้ความเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริกับการพัฒนาจิต ตามหลักพระพุทธศาสนาควรจัดให้มีการศึกษาอย่างถูกต้องตามหลักความจริงทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ต้องไม่แยกเรื่องเศรษฐกิจออกจากการพัฒนาจิต ทำการศึกษาเนื้อหาสาระให้มีความรู้ความเข้าใจปลูกฝังเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริให้มีค่านิยมแบบพอเพียงไม่โลภ มีความพอเพียงมีความเข้าใจอย่างถูกต้อง เพื่อนำไปปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน

9. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเป็นปรัชญาที่ใช้ดำเนินชีวิตที่อิงกับหลักพุทธธรรมอันจะนำพาตนเองให้พ้นจากความทุกข์ทางด้านเศรษฐกิจและจิตใจเริ่มจากปัจเจกชน ครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับประเทศชาติ

10. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในครั้งต่อไป

10.1 ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริกับลัทธิบริโภคนิยมที่มีในสังคมไทยในปัจจุบัน โดยอาศัยหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา

10.2 ควรศึกษามิติทางการเมืองกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

10.3 ควรศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริกับ ระบบนิเวศวิทยา และคุณภาพชีวิต

10.4 ควรทำการวิจัยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริในชีวิตประจำวัน